

Borgos Anna

pszichológus

„A vadak királynője”. Karinthyiné Böhm Aranka*

„A Karinthy család a mítoszok kódében lebeg. Lehet, hogy a valóságban nem is létezik már, csak az irodalomban?” (Karinthy M., 2003, I/48.) Karinthy Márton megállapítása talán a Karinthy-családon belül is Karinthy Frigyes második feleségére, Böhm Arankára illik rá a legtökéletesebben. Az ő személyének felidézése szinte nem is támaszkodhat másra, mint anekdoták, legendák, mítoszok, kiszínezett történetek sorozatára. Az alapvető életrajzi tények is ismeretlenek vagy töredékesek – többek között gyerekkorával, családi háttérével, szakmai tevékenységével vagy halála körülményeivel kapcsolatban. Életútját, személyiségét tehát csak a kortársak szükségszerűen elfoglalt visszaemlékezéseiből, jellemzéseiből lehet rekonstruálni.

Böhm Aranka 1893-ban született Ipolyságon. Apai ágról újvidéki, anyai oldalról ipolysági zsidó kereskedőcsaládból származott. Apja, Böhm Ignác, zsák-, zsinag- és ponyvakereskedő, 1892-ben vette feleségül Mangold Herminát. (Czeizel és Erős, 1995, 49.) Aranka bátyja, Tibor, szintén kereskedő lett, később átvette apjuk zsinagboltját. Az elbeszélések szerint különféle zűrös ügyekbe keveredett, többször elítélték sikkasztásért.

Már egészen fiatalon kapcsolatba került az irodalommal. Az első találkozást a kortársak egyértelműen az Adyhoz fűződő fiatalkori viszonyával kapcsolták össze; hozzá szólnak Ady „Arany-versei”. Klasszikus múzsaszerepbe kerül tehát, de nem a hagyományos, passzív, önálvető, hanem a *femme fatale*-szerű, a férfin hatalmat gyakorolni igyekvő múzsa szerepébe. A másik (szexuális) függésben tartása mögött már itt megjelenik az a szükséglete, hogy folyamatos megerősítést kapjon-szerezzen arról, hogy ő értékes, őt akarják.

1914-ben férjhez ment Kertész Tivadar orvoshoz (ő később a pszichoanalitikus Rotter Lilián férje lett), akitől egy fia született. Kertész az elbeszélések szerint az I. világháború alatt átúsztatta a zajló Drinát, hogy találkozhasson Arankával, emiatt azután amputálni kellett az egyik lábát. Ismét egy kortárs emlékezőhöz, a barátnő Devecseriné Guthi Erzsébethez kell fordulnunk, aki a saját nézőpontjából felidézi, hogyan szakított Böhm Aranka Kertésszel, miután Karinthyt megismerte. „Jelen voltam a búcsúzkodás perceiben. Milyen könnyörtelen tud lenni az, aki nem szeret. Csak ámultam, hogy Aranka milyen közönyösen bonyolítja le ezt az ügyet. Semmi részvét, semmi megrendülés. Hanem azért gondja volt rá, hogy viselkedésében egy árnyalatnyi mélabús érzelmesség, sőt egy csöpp kacérság is kifejezésre jusson. Ez szörnyen taszított. »Hát meg se csókol?» – kérdezte távozó férjétől bűgva, szemrehányón. Később megmondtam neki, hogy akkor a legszívesebben jól fejbe vertem volna.” (Devecseriné, 1963, 157.)

Újra a kegyetlen, gonosz, kacér nő képe rajzolódik tehát ki, amellyel, úgy tűnik, ő maga is azonosult, sőt – Németh Andor, Devecseriné és Kosztolányiné egybehangzó

*A tanulmány a *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn* c. kötetben (Borgos, 2007) megjelent fejezet rövidített, szerkesztett változata. Előadásformában elhangzott: Identitás és partnerkapcsolat. Írófeleségek szereplehetőségei és -konfliktusai a huszadik századelőn: Karinthyiné Böhm Aranka. *Irodalom és pszichoanalízis*. A Ferenczi Sándor Egyesület és a József Attila Társaság műhelysorozata. Múcsarnok, 2003. június 20.

véleménye szerint – „gonoszságát” elsősorban ő terjesztette saját magáról. Több emlékező is utal rá, hogy a személyes, „alkati” adottságokon túl egy kulturális nősztereotípiát átéléséről, önmagára vetítéséről is szó lehet. Az persze nem véletlen, hogy ki milyen kulturális reprezentációt talál a maga számára leginkább átélhetőnek. „Aurélia a háború utáni kor tipikus, idejétmúlt terméke, a századelő gyalázatos életeszményének, az ösztönök gátlástalan kitombolásának prófétanője és példamutatója.” (Németh, 1942, 49.)¹

Találkozás

Böhm Aranka 1920 januárjában, huszonhét évesen ismerte meg Karinthyt. Mindketten túl voltak már egy házasságon (illetve Böhm még benne volt) és több kapcsolaton, gyerek is volt mindkét oldalon (Kertész Tamás és Karinthy Gábor). Devecseriné, aki tanúja volt az első találkozásoknak, így ír erről az időszakról: „[H]ogy Aranka szerette-e és mennyire, hogyan, azt még ma se tudom. Szemlátomást mindjárt kezdetben eltökélt, hogy meghódítja, majd azt is, hogy hozzáköti sorsát. Elszántan, tervszerűen haladt célja felé, amiben nyilván az a meggondolás is szerepet játszott, hogy a Karinthy névnek nagyon jó csengése volt, s hogy egy országos híró, népszerű *író feleségének* élete bizonyára sokkal érdekesebb, színesebb, nagyvonalúbb, mint amilyen egy egyszerű *orvosfeleség* lehet.” (Devecseriné, 1963, 157. Kiemelések tőlem – B. A.)

Böhm Aranka részéről feltehetőleg valóban pszichésen előkészített volt ez a találkozás, minden spontaneitásával együtt. Aktuális házassága már nem töltötte be azt a szerepet, amivel kezdetben kecsegtetett, Aranka kifelé tekintett belőle. Amint Devecseriné feltételezi, Aranka a *feleségszerepben* gondolkodott mint lehetőségben, a különféle feleségszerepek presztízse és izgalmassága között mérlegelt. A férjek személyétől elválaszthatatlan volt pozíciójuk, azzal a pozícióval együtt, amit a kapcsolatban önmagának elképzelt. Identitását – sok más írófeleséghez hasonlóan – kapcsolataiban próbálta/tudta megtámogatni, meghatározni. De ez nem (a hagyományos írófeleség-szerepnek megfelelő) szubmissziót, a másiknak való alárendelődést jelentette, hanem a másiknak ő érte való rajongását. Hozzá kell tenni azonban, hogy a házasság az önálló keresettel nem rendelkező nők számára olyan szociális-egzisztenciális szükségszerűséget is jelentett, amely összerosódott a kapcsolat érzelmi rétegeivel, és nagyfokú pszichés kiszolgáltatottságot is maga után vont.

Karinthynek a maga oldaláról persze szintén megvoltak azok a szükségletei, amelyek belevitték és benne tartották ebben a kapcsolatban, noha nem volt mentes az ambivalenciáktól. Ismét Devecserinét idézve: „Hát Fricit mi vonzotta hozzá? Ő, legalábbis eleinte, bizonyára szerelmes volt a ragyogó szemű, nyúlánk, fekete, szép fiatalasszonyba. Hanem azért, félig tréfásan, félig komolyan, egyre azt hajtogatta, hogy menekülni szeretne, szöktessük meg. Akarta is ezt a házasságot meg nem is. Az ám, de Aranka (aki már az első vagy második találkozás közben odasúgta nekem: »Mit szólnál, ha rövidesen Karinthy né lenne belőlem?«) feltétlenül akarta. És különféle, bonyolult hadműveletek után, az ő akarata győzött.” (Devecseriné, 1963, 158.)

¹ Németh Andor kulcsregénye a Karinthy-házaspárról szól az 1920-as évek kávéházi szellemének személyes kontextusában. A házaspár Aurélia és Titusz néven szerepel a könyvben.

Karinthy két évvel korábban vesztette el első feleségét. Judik Etel, „a Mester utca sápadt csillaga”² jó realista színésznő volt; 1905–1909 között a Thália Társaság, majd a Bárdos Artúr-féle Új Színpad drámai színésznője, de pályája félbeszakadt. Minden kortárs szerint ez volt Karinthy életében a harmonikus, támogató, nagy szerelem. Judik Etelt 1918-ban elvitte a háború utáni nagy spanyolnáthajárvány. Karinthy mélyen és hosszan gyászolta. Egymás mellé téve Judik Etelt és Böhm Arankát, két elemien különböző személyiséget látunk, még hozzá két emblematikus, a kultúrába mélyen beágyazott nőtípus megtestesítőjét, az „anyai” és „démoni” nőt. Karinthyt, ha más módon is, de mindkettő vonzotta. Elképzelhető, hogy Judik Etel elvesztésének traumája vezette egy elemien más nőtípushoz.

Házasság

Karinthy és Böhm Aranka 1920. augusztus 14-én házasodtak össze,³ és Karinthy odaköltözött a Verpeléti úti lakásba. Viharos házasság- és társas életet éltek. A kortárs megfigyelők szerint állandóak voltak a konfliktusok, viharok, látványos féltékenységi jelenetek, nemritkán verekedések. Úgy tűnik, Aranka volt a féltékenyebb, de valószínűleg a csapodárabb és bizonytalanabb is.

„Tizenhat [valójában tizennyolc] évi együttélésük idején soha, egyetlenegyszer sem tegezték egymást, mintha örökös ellenfélként álltak volna szemben egymással” – írja Kosztolányiné (2004, 111.). Úgy tűnik, a kapcsolat hatalmi harc jellege legalább olyan erős, mint az összetartozás és egymás inspirálása, ami mégiscsak egymás mellett tartotta a házaspárt. Az idők során többen is megpróbálták „Karinthy érdekében” szétválasztani őket (Békessy Imre újságíró, Hatvany Lajos és Graetzer József, az önjelölt titkár), sikertelenül. Az erőviszonyok változóak, de véglegesen egyikük sem „gyűri le” a másikat. A harc talán nem is annyira ellenségeskedést, mint inkább állandó pszichés stimulációt, sajátos függőséget jelentett mindkettejük számára. A veszekedéseknek és kibéküléseknek megvolt a maguk ciklusa, mondhatni rendje. Kölcsönös és folyamatos „családon belüli erőszakot” követtek el egymáson; pszichés, olykor pedig látható fizikai sérüléseket okozva, de komolyan egyikükben sem merült fel a „menekülés” lehetősége. Olyan együttést, „kollúziót” alkottak, amelyben a látszat ellenére mindkettejük szükségletei kielégülhettek.

„Anyám villámló szemmel, tántoríthatatlanul várta az újabb támadásokat, apám azonban már kimerülten pihegett a borjúpörkölt roncsai fölött. Három perc múlva oly békésen hámoztuk a diót, mintha mi sem történt volna. Az ilyen viharok mindennaposak voltak házukban, amely gyorsan támadtak, oly hirtelen ültek is el.” (Karinthy Ferenc, 1979, 137.)

Kosztolányiné pszichológizáló magyarázata szerint a permanens viszálykodás háttérében mindkét részről önbizalomhiány állhatott, ha ez más-más „minőségű” és gyökerű volt is. „Frici és Aranka voltaképpen önbizalom hiánya miatt gyötörték egymást, és voltak mindketten boldogtalanok. [...] Karinthy befelé fordul, nemes bizonytalansága a művész kétkedéséből fakadt, míg Arankáét testi hiúság táplálta.” (Kosztolányiné, 108.) Kosztolányiné értelmezésében tehát Karinthy bizonytalansága mintegy magasabb rendű, szellemi jellegű, a művész „nemes kétkedése”, míg Arankáé pusztán a testre vonatkozó, primér megerősítés-

²Téglás Béla nevezte így őt. Vö. Kosztolányi Dezsőné, 2004, 38.

³Budapest Főváros Levéltára XXXIII.1.a VIII. kerületi házassági anyakönyv 1229/1920. (1920. augusztus 14.)

igény. Nem feltételezi, hogy a látszólag felszínes, külső megjelenésre irányuló megerősítés szükséglete mögött is húzódnak mélyebb önértékelési zavarok.

Sokszor érte Böhm Arankát az a vád, hogy személyisége akadályozta Karinthyt az alkotásban, az elaprózta magát mellette, és soha nem volt képes megírni a „nagy művet”, amelyről ábrándozott. A kortársak a magát Karinthyra erőltető, annak életét önző szétziláló nő képét alkották meg róla. „Ez az okos, érdekes asszony minden hatalmat magához ragadott. Kiélvezve a Karinthyhoz tartozása társadalmi és társasági népszerűségét, rablógazdálkodást folytatott férje tehetségével, a pénz, a pénz, a pénz állandó követelésével, s a gondokat férje nyakában hagyva; az amúgy is gyenge akaratú, minden erőt és erélyt csak írásaiban kiélő s a bohéméletre nagyon is hajlandó férj nyakában!” (Ascher, 1964, 217–218.)

Napi szinten az író valóban küzdhetett az alkotásra alkalmas körülmények hiányával, ehhez azonban nemcsak Böhm Aranka, de Karinthy személyisége is hozzájárult, ahogyan ezt ő maga is megfogalmazta. Nem tudni, Böhm Aranka nélkül megszületett volna-e a „nagy mű”, és egyáltalán meg kellett volna-e születnie. „Ötéves terv” című naplóbejegyzésében írja: „[T]izenöt éve *egyetlen olyan órámnak sem volt*, amit az *én* programom betöltéséhez alkalmasnak nevezhettem volna. Koraszülött művek között veszködve, nem voltam képes rá, hogy *bátrafelé* is harcolva olyan családi vagy magánéletet építsek fel magam mögött, aminek ura lehettem volna: ilyenformán [...] *én* állottam szolgálatában családi életemnek, s nem ő az én szolgálatomban, ahogy alkotó embereknél lennie kell.” (Karinthy, 1964, 755. Kiemelések az eredetiben.)

Devecseri Gábor ezzel szemben úgy véli, az életmű a maga módján teljes. Más életforma talán lehetőséget adott volna nagyobb lélegzetű munkákra, de nem véletlen, hogy ezek nem jöttek létre; a valódi Karinthy-művek mégiscsak azok, amelyek a maguk töredékességében megszülettek. „Nekem pedig az a meggyőződés, hogy nyugodtabb, rendezettebb, a világgal nem ily szeszélyesen, de hát persze nem is ily változatosan és gazdagon érintkező életmód mellett, hajszák, kapkodások, fuldokló küzdelmek nélkül valami *más* talán teljesebben születhetett volna meg, de *ez* a mű, a látszólagos csonkaságában is nagyszerű és teljes Karinthy-mű bizony soha.” (Devecseri, 1975, 145.)

A kapcsolatban a felszínen zajló csatározások mögött ott vannak a gyengeség és az összetartozás nyomai is. Erről tanúskodik többek között Karinthy néhány Arankához írott levele és a már említett bejegyzése Aranka naplójába 1922 júniusában: „Te buta, furcsa, édes és rettentően keserű, aranyos és szép és csúnya és tehetséges, nyugtalan te, te nagy, nagy baj és öröm a világon, nagy szerencsétlenség az én szegény fejemben benne. [...] Muszály [sic] valamit itt a saját naplódban közölni veled, meg akarok valamit értetni, ami egészen biztos, és amire, ha rájössz, jobb kedved lesz, és édes leszel, amilyen vagy. Egy helyen azt írod, hogy elsipted az »élet«-edet. Te csacsi.” (Karinthy, 1964, 341.) Ez a bejegyzés utal az Aranka személyiségében és Karinthy hozzá való viszonyában meglévő ambivalenciákra, de ezen belül elsősorban szenvedélyt és érdeklődést árul el, a megértés és a megértetés vágyát tükrözi. A köztük lévő intimitást jelzi az a tény is, hogy Aranka megmutatta naplóját, s Karinthy a bejegyzéssel mintegy részévé vált, „beleírta magát” felesége élettörténetébe.

Karinthy két (keltezés nélküli) levelében, melyeket Párizsba írt feleségéhez, ugyancsak az irónia és a gyengeség hangja a legerősebb. A Tihanyi-viszonyra való utalás, a „volt nőm” megszólítás vagy a „Kertész-Karinthy” aláírás megmutat valamit a köztük zajló folyamatos féltékenységi játszmákból, de abból a humorból és kötődésből is, amely ezeket mozgatta. Böhm Aranka fogékonysága a groteszkre erős összetartó szál lehetett kettejük

között. Karinthy tiszteletben tartja, vagy legalábbis humorral kezeli felesége külön útjait. Anyagilag rendelkezésére áll, de nem érzékelteti ezt a fölényt, sőt, inkább önmagát állítja be (ironikusan) függő, kiszolgáltatott helyzetűnek.

„Remélem, jól érzi magát, hogy Párizsban pont szegény Tihanyival került össze, azt sejtettem. [...] Hogy áll lelkiélet dolgában, tudom, hogy az ilyesmi maguknál költőknél fontos. [...] Hát milyen az az Óceán, képzelem, hogy hatott magára, micsoda hatalmas impresszió, gyönyörűket fog írni, ha hazajön. Drága Aranka, bizonisten nem tudom, mit vár tőlem, milyen levelet, legjobb lenne persze, ha maga írná meg helyettem, úgy, ahogy azt elképzelem, és nekem beküldené aláírás végett. Így aztán nem volna ok se haragra, se neheztelésre.” (Karinthy, é. n.)

„Kedves volt nőm, ahogy Kegyed dévajul írni szokta, ebben a harmadikban se írhatok mást, mint hogy igen nagy küszködéssel intézek mindent összeomlani akaró gazdasági életemben – intézem a dolgokat, tehát fölösleges kiváló titkáromat figyelmeztetni az én kötelességeimre. [...] Gabi, Cini el vannak intézve (Gabi átment a póton), azt azonban képtelen vagyok elintézni, hogy Maga „hónapokig” Párizsban éljen, ahogy írja – képtelen vagyok, nem is annyira anyagi okok miatt, hanem egyszerűen azért, mert minden segítség nélkül, ha ez a segítség csak látszólagos is, én nem tudom együtt tartani a nehéz családot, aminek természetszerű belső képviselője csak a kegyed anyai és családanyai presztízse lehet. Tehát, ha tanácsomat elfogadja, azt ajánlom, hogy ha Párizsban kimulatta magát, mégiscsak jöjjön vissza, már csak azért is, hogy a népek ne mondhassák folyton, na ez egy finom anya és asszony, és Karinthy egy hülye. Mit kell azt a népeknek tudni?

Utiköltséget – mihelyt túl leszek az évvégi rémségeken – küldök.

Tisztelettel
Kertész-Karinthy” (Uott)

Böhm Aranka a kortársak tükrében és kapcsolati hálójában

Böhm Aranka személyiségének legmeghatározóbb eleme a róla emlékezők szerint a végtelenségig fokozott, már-már karikaturisztikus méreteket öltő tetszésvágy, amiről épp ezért nem tudni, mennyi benne az elrajzolás, a stilizálás (meg persze a szerzők saját személyisége és viszonya Böhm Arankához). Visszatérően említődik az állandó hódítás- és figyelemvágy, a szexuális és egyéb élmények hajszolása, a szélsőséges pénzszerzés, az emocionális kiszámíthatatlanság, a kötődés- és leválás-problémák. Ha klinikai terminusokkal vagy diagnózissal akarnánk illetni ezeket a viselkedési jegyeket, egyfelől a mániás feszültségoldási mód, másfelől a narcisztikus személyiségzavar címkéje merülne fel. Az alkati hajlamosító tényezőkön és élettörténeti gyökereken túlmutató kulturális keretben értelmezve azt feltételezhetjük, hogy ez a fajta feltűnés- és megerősítés-igény hasonló volumenű önbizalomhiányt kellett hogy ellensúlyozzon. Kosztolányinének egy Judik Etelről szóló Karinthy-jegyzet kapcsán írott érzékeny kommentárja legalább annyira vonatkoztatható, vagy legalábbis alkalmazható Böhm Arankára is: „HIÚ – írta róla Karinthy, háromszor aláhúzva a szót. Csakhogy minden hiúság egyben kishitűség is, és talán minden női kacérság is az, a gyöngesség érzete, műszóval élve: kisebbségi érzet. Mert hiszen abban a világban, amelyikben a nőnek, ha pénze nem volt, csak a fiatalsága és szépsége jelentett értéket, mit várhatott a már

hervadó asszony, négy gyermek anyja, az egyre nagyobb sikereket érő, fiatalabb, felfelé haladó író mellett.” (Kosztolányiné, 2004, 49–50.)

A hódításokkal, féltékeny téves játszmákkal párhuzamos kóros féltékenysége saját bizonytalanságáról árulkodik, melyet a másik féltékenységének hiánya csak megerősít. Jelentős verbális és testi vonzerővel, hatalommal bír, amellyel élni és visszaélni is tud. (Devecseriné „a legnagyobb magyar visszaélőnőnek” nevezi.) Ez a kétségtelen hatalom ugyanakkor kompenzálást is jelent az egyéb (pl. szakmai) területeken szerzett biztonság és elismerés hiányaért. „Én legalább olyan jó táncosnő lettem volna, mit amilyen jó író magam” – idézi Kosztolányiné. (I. m., 108.) Ezt erősítik meg a később egyre sűrűbben jelentkező depresszív tünetek, majd az 1934-es öngyilkossági kísérlet is, miután szembesülnie kellett azzal, hogy ezek az eszközök is veszítettek hatásfokukból, s teste egyre inkább korláttá válik.

Amit minden emlékező megemlít: külső megjelenésének kisugárzása, szexuális vonzereje, feltűnési vágya, éles megfigyelőkészsége és fogékonysága a groteszkre. Kosztolányi Dezsőné a következőképpen írja le mindezt (ugyancsak éles és pikírt) portréjában:

„Afrikai nő. [...] Fekete és fényes. [...] Cruelle. Ez a szenvedélyesen hangzó francia szó jut eszembe róla. Se ruhát, se társadalmi konvenciót nem tűr magán. Egykettőre leveszi ezt is, azt is. Ellenben cifrálni szeret. Még a tudományt (orvosnő) s az irodalmat is úgy használja, mint vadnők a struccotokat. Ékességül. Férjére halálosan féltékeny, de nem a szerelmére, nem az alkotására, pusztán a sikerére. [...] Kegyetlenül jó megfigyelő, akár egy kamasz. Minden fonáságot azonnal észrevesz és kipellengérez. Meghatódni nem képes, feszültséget elviselni nem tud. [...] Ahol megjelenik, csak órá lehet figyelni, nem tűri, hogy más valakiről vagy másvalamiről essék szó. [...] Sohase depressziós. Abban a pillanatban, amikor egy szerelmi sérelem miatt azzá válhatott volna, leugrott Siófokon a második emeletről, s ismét ő került az érdeklődés előterébe. [...] Egyik fő vágya pénzt költeni, pénzt szórni. [...] Irodalom nem érdekli, a tudományt dicséri, de csak azért, hogy férje foglalkozását lekicsinyelje. Ő az irodalom vetélytársa.” (Kosztolányiné, 2004, 99–101.)

Devecseriné Guthi Erzsébet jellemzése szintén Böhm Aranka megjelenésének felvillanyozó vonzerejét, különleges erotikáját és azt az impulzivitást hangsúlyozza, amellyel tovább fokozta és folyamatosan fenntartotta a külsejével kiváltott figyelmet. Megfigyelőkészsége, emberismerete szintén azt a célt szolgálta, hogy hatással legyen a körülötte lévőkre.

„[G]yönyörű volt, még annál is több: különös, ingerlő; termete karcsú, nyúlánk; karja, combja hosszú; bőre aranybarna; haja sima szálú, fényes, fekete. Egészben olyan benyomást keltett, mint valami maláji vagy indián vagy mulatt szépség; [...] Egész lényé csupa vitalitás, túlfűtöttség, leplezetlen tetszeni vágyás; ahova belépett, ott egyszeriben ő vonta magára a figyelmet, valami villamos légkört teremtett maga körül. [...] Nagyszerű emberismerő volt. Ösztönösen, bámulatos érzékeléssel tapintotta ki mindenkinek leggyöngébb, legsebezhetőbb pontját, s azt vette célba. [...] Ha figyelmeztették, hogy az illetőt komolyan megsértette, vállat vont: »Nem baj, akkor főzöm meg, amikor akarom.«” (Devecseriné, 1963, 96.)

Berény Róbert: *Böhm Aranka portréja*, 1917. Kieselbach Galéria, Budapest

Németh Andor és Déry Tibor a hatás alatt álló férfi szemszögéből mutatják be Böhm Arankát: „Milyen szép volt, milyen félelmetes, milyen tilalmas és milyen vonzó az a vértelen hindu-arc a koromfekete hajkoszorúval a kórházi ágyon!” (Németh, 1942, 167.)

Böhm Aranka Karinthyék budapesti, Verpeléti úti lakásában
Fotós: Ismeretlen, PIM Művészeti tár, 2016.428.1.

„Beszívtam felém hajló negroid arcának illatát [...]. Az arca kerek [...], bőre sötétbarna, szeme beható, erős csillogása folytán nagyobbnak látszott, mint amilyen volt, nagy, vastag ajkú száján jól ki lehetett venni az arcpirosító el nem dörzsölt apró rögeit a bőr hajszálrepedéseiben: egy illatosított primitív néger kisplasztika. [...]. Ha feldühödött, szépsége szikrázott, elméje is, mindkettő legnagyobb teljesítőképességre emelkedett. Kipiruló mesztic arcával, fekete szemével [...], hullámozó keblével, rövidre vágott haját hátra-hátravetve, ellenállhatatlan volt. [...] Aranka testének ellenállhatatlan nemi sugárzása s vele feleselve borotvaéles, gúnyos szelleme olyan párbeszédet folytatott, amelyet a kiművelt emberfő is tetszéssel hallgathatott [...]” (Déry, 1969. 346., 366.)

Mind a négy portréban megjelennek az Arankát afrikai, maláji, indián, mulatt vagy hindu szépséghez hasonlító kitételek. Az „egzotikus”, ismeretlen Másik tilalmassága, félelmetessége és vonzása erősen benne van a kultúrában.

A Hadik kávéház, mely a húszas években a Karinthy-házaspár törzshelye lett, állandó társaságot vonzott, s ebben Böhm Aranka legalább akkora vonzerőt jelentett, mint Karinthy, ha más altársaságnak volt is a központja. A kávéház a magán- és társas élet, az aktuális köz- és magánügyek azonnali és intenzív megtárgyalásának színtere volt, a kitágult otthon, amely strukturálta a napot és az odajárók életformáját. A két háború közt a nők is egyre gyakrabban vették birtokba, akár férfikíséret nélkül is, a társas érintkezésnek ezt a félig nyilvános terét. A tízes évek irodalmi kávéháza, amit a New York testesített meg, abban a formában már nem létezik, a kávéház „polgárabb” terep lett, ahol az írók mellett orvosok, ügyvédek és nem utolsósorban írófeleségek töltik életük jelentős részét. A Hadik-páholy közönsége többé-kevésbé állandó volt, férfiak és nők félig-meddig elkülönült közösséget alkottak benne, s ez a térbeli elrendeződésben is érzékelhető volt: „A páholyban jobbra hölgyek szorongtak, barna és szőke hajúak, fitosak és piszék, szemmel láthatólag egymás dolgaival elfoglalva, és ügyet sem vetve azokra a férfiakra, akik a páholy szélén tanyáztak, mintegy keretet alkotva a nők csokra körül.” (Németh, 1942. 33.) A páholy sajátos

„szociometriai hálót” testesített meg, központtal és perifériával, nyílt és rejtett (vagy félig rejtett) szálakkal, kapcsolatokkal. (Németh Andor regénye címében – *Egy foglalt páboly története* – is utal erre a szimbolikus színhelyre.) A kávéház társadalmi hierarchiáktól mentes helyén másfajta erővonalak hoztak létre dinamikát – a vonzalmak, ellenszenvek, indulatok, a féltékenység és rivalizálás. A hálózatban Aranka képviselte a szociális és erotikus központot, Karinty inkább szellemi-szimbolikus centrum volt.

„Első, s mint rövidesen rájött, alapjában téves benyomása az volt, hogy a társaság tiszteletlenül, sértően, lekicsinylően bánt Titusszal. Leintették, a szavába vágta, tovább beszéltek a feje felett. Hónapok múlva értette meg csak, hogy a körnek mégis ő a központja, ha nem is köztük élő valóságában, hanem csak képletesen. A látható központ Aurélia volt. Ő volt az összetartó, ám a közösség Titusz szellemének materializációja volt, úgy, hogy aki a körbe került, az bizonyos igen emberi értelemben egy lett vele. [...] a Tituszt megillető szeretetet és hódolatot Aurélia zsebeli be, méghozzá olyan önérzetesen, mint aki igényt tart rá. [...] Ezt azonban olyan szeretetreméltóan gyakorolta, hogy lehetetlen volt megtagadni tőle a hódolatot.” (Uo. 38–39.)

Aranka elsősorban a női háló központja, saját udvartartással, uszályal vagy „testőrgárdával”: „[N]emcsak az uszály jelent meg teljes számban, hanem az uszály közeli és távolabbi kapcsolatai is, úgyszólván mindenki, aki megfordult a Beleznaiban. [...] Auréliát állandóan testőrgárdája vette körül – Lídia, Terka, Náncsi, Eppingerné, Weisz doktor, Karsainé és Mohácsi Lili...” (Uo. 143.)

Szakmai szálak

Böhm Aranka szakmai élete, (orvosi, páciensi) kapcsolata a pszichoanalízissel csak hézagosan feltárt. Orvosi tanulmányait félbehagyta, és csak jóval később, Karintyval való házassága idején, 1932-ben, azaz majd negyvenévesen szerezte meg az orvosi diplomát. 1913 őszén, még Kertész Tivadarral való házassága előtt (de talán már az ő hatására?) kezdte meg orvosi tanulmányait a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem orvosi karán. 1918-ban első orvosi szigorlata letétele után kapta meg végbizonyítványát. Ezután hosszú időre abbahagyta tanulmányait, és a két további szigorlatot és szakmai gyakorlatot csak 1930-ban abszolválta, s végül 1932-ben 39 évesen szerezte meg az orvosi diplomát. Nem véletlen, hogy épp ekkor folytatta és fejezte be az egyetemet. A tanulás kitörési csatornát jelenthetett erősödő személyes szorongásaiból, amelyekhez házassága válsága és a Déry-viszony viharai, majd a Déryvel való szakítás szintén hozzájárult.

A dékáni hivatal vonatkozó dokumentuma szerint: „Karinty [sic] Frigyes Ernőné Böhm Aranka (1893. júl. 17. Ipolyság, Hont m.) felavattatott 1932. év július hó 25-én.” Második szigorlatát elégséges eredménnyel zárta, a harmadikat jó jelzéssel, ezen belül elmeorvósági szigorlatára kitűnőt kapott. A vizsgáztató Schaffer Károly, a szigorlati bizottság elnöke Moravcsik Ernő volt.⁴

Pszichiáteri gyakorlatát az orvosi egyetem Elme- és Idegkórtani Klinikáján folytatta, és diplomája megszerzése után is dolgozott a Balassa utcai klinikán. Hogy pontosan meddig, arról nem találtam adatot. A dékáni hivatal mutatókönyvében nem szerepel, hogy hivatalosan felvették volna a klinikára. A klinika kórrajztárában őrzött 1930-as évekbeli kórlapok között

⁴SOTE Levéltára, Egyetemes orvosdoktorok aranykönyve. 1926–1990. 1. f. 92.

kutatva egyetlen helyen találkoztam Böhm Aranka névvel. Egy *dementia senilis*szel diagnosztizált beteg anamnézisének és talán kezelését is folytatta.

Magánrendelőt is nyitott, ahol meglehetősen rapszodikusan rendelt, pácienseiről szinte semmit nem tudni. Állítólag analizálta Nóti Károly kabaré- és filmírót. Egy beszédes anekdota szerint egy rendelési időben megjelent betegnek, aki délutáni álmából zavarta fel, azt javasolta, hogy ha beteg, akkor menjen orvoshoz. (Karinthy M., 2003, I/278.) Karinthy Márton közöl egy meglehetősen érdekes levelet, amelyet egy volt nőbetegétől, Konkoly Máriusznetől kapott 1940 körül. A levél rajongó, egyszersmind segélykérő, és arra utal, hogy Böhm Aranka iránt feltehetőleg a nők sem voltak közömbösek. Nem tudni, válaszolt-e neki Aranka, mi lett a további sorsa.

„Nem tudom, hogy szólítsam meg, és hogy egyáltalában meg szabad-e nekem írnom ezt a minden valószínűség szerint exaltált és különös levelet. [...] Belőlem egy szó nem sok, annyit sem lehetett volna kihúzni, ha Maga nem az, aki. Én pillanatok alatt meglátom azt, aki nekem *kell*. Férfi sajnos nekem már nem kell. Én néhány nőt szerettem életemben nagyon. Most már nagyon régen senkim sincs, akivel beszéljek igazán és őszintén. [...] Oly jó lenne, ha megérezné, hogy mennyire kell nekem *valaki*, és ez a valaki nem lehet jobb számomra, mint Maga, »Aranyvirág«.” (Uo. 301–302. Kiemelések az eredetiben.)

1936-ban a bécsi ideg- és elmeklinikán képezte tovább magát, amelyet Otto Pötzl bécsi pszichiáter professzor vezetett. „Otthon vacsorázom, Cinivel január óta legényéletet élünk, édesanyja Bécsben freudizmust tanul, és a Wagner-Jauregg klinikáján neurológiát gyakorol.” (Karinthy, [1937] 2007, 15.) Analízisbe járt Pesten és Bécsben is, melyet Karinthy betegségekor szakított félbe. Bécsi tartózkodásának egyelőre nem sikerült ottani nyomaira bukkanni.

Karinthy a jelek szerint támogatta felesége szakmai képződését. Bár Böhm Aranka Bécsből írt levelei nincsenek meg, Karinthy reakciói egyrészt saját megerősítő szerepéről, másrészt arról is árulkodnak, hogy a szakmai gyakorlathoz Aranka részéről sok bizonytalanság, ellenérzés, görcs kapcsolódott.

„Kedves Aranka, rosszul teszi, ha (mint látom) kényszernek vagy pláne »száműzetésnek« fogja fel ottani tartózkodását. [...] Nézetem szerint (objektíve) jobb volna magának *tényleg* kitanulni valamit, ha már belekezdett. De ez se törvény.” (Karinthy, 1964, 590–591.)

Böhm Aranka Karinthy műtétje után állást keresett, ebben az anyagi kényszer, de az ambíció is hajtja; valami többet akar, mint a „privát mamuskaélet”. Kialakult egyfajta szakmai identitása, elhivatottsága, vannak tervei, de ezeket csak töredékesen valósítja meg. Amerikában élő barátnőjének, Bergmann Terkának írott levelében szóba kerül a kiutazás és az ottani munkavállalás lehetősége is, ez azonban csak Karinthy halála után valósul meg.

„Próbáltam itt álláshoz jutni, lejártam a két kis piskótalúdtalpamat, de hiába. Könnyebb miniszterelnökké lenni, mint a Mabiban vagy obbaban [?] egy segédorvosi álláshoz jutni. Ez nagyon elkésérít, mert azért Frici munkaképessége csökkent, és viszont legalább ugyanannyi kell, mint azelőtt. Közben szakorvos lettem, de hiába. Szóval, drága édes Terkám, akit egy percre sem felejtettem el, mennék Amerikába, rohannék, ha az az állás komoly volna. Az útiköltséget és a szükséges 200 Dollárt meg tudom szerezni. A Hollós dr.-nál érdeklődtem, nagyon dicsérte azt a dr. Lorándot, és ezzel a levéllel egy időileg írok neki is. De nem ártana, ha te beszélnél vele személyesen. Mondd meg neki, hogy Pesten és Bécsben dolgoztam elmeklinikán, *elmeorvos* vagyok, jól beszélek angolul, németül és franciául. Sajnos a

pszichoanalízist abba kellett hagynom a Frici betegsége miatt, körülbelül 4 hónapig csináltam, és most olyan az anyagi helyzet, hogy nincs az én taníttatásomra havi 400-500 shilling, amire feltétlenül szükségem van, ha Bécsben élek. Egy ilyen nagy tervre, mint New York, meg tudom főzni a Gombát, de Bécsre nem. Igazán, csak az öngyilkossággal egyenértékű privát mamuska élet marad számomra, ha nem mehetek ki, mert még ingyen se engednek dolgozni a klinikán.” (Böhm, 1936a)

Karinthy halála

Karinthy betegségének kezdete idején, 1936-ban Aranka Bécsben dolgozik a Pötzl-klinikán. Amint erről Karinthy az *Utazás a koponyám körülben* is beszámol, agydaganatát Otto Pötzl diagnosztizálja. Aranka asszisztál, aggódik, gondoskodik, és ahol lehet, hangsúlyozza saját szerepét.

„Önagysága szobát vett ki a Cosmopolitan Panzió-ban a Nybro-Gatanon. Tíz óra felé naponta bejött a kórházba, és késő délutánig ottmaradt. [...] Mint szakmabeli, önagyságát különben szívesen fogadták az orvosok: már az első nap büszkén mesélte, hogy a tanár meghívta műtéteihez, és nagyon kedvesen magyarázott neki.” (Karinthy, [1937] 2007, 137.)

Kapcsolatuk utolsó, a műtét utáni két évének értékelése szempontjából sokatmondó egy másik Bergmann Terkához írt levél. Böhm Aranka szavaiból úgy tűnik, Karinthy betegségével nyugalmasabbá, egymásra figyelőbbé, gondoskodóbbá vált a viszonyuk. Aranka felfedezte és értékelni kezdte magában a hagyományosabb, gondoskodó társ szerepét férjéhez és gyermekeihez való viszonyában is.

„Ez az utolsó két év, ha nem is volt harmonikus, de megenyhült. Az ő betegsége hozta vagy az öregség, nehéz megállapítani, de tény, hogy nagyon egymásnak éltünk, tiszta a lelkiismeretem, soha két év alatt komolyan meg nem bántottam és meg nem szégyenítettem. Meg kell örülni!” (Böhm, 1936b)

Karinthy halála ugyanakkor az emlékezők szerint mégiscsak egy „hagyományos” veszekedést követően következett be. Karinthy Ferenc regényesített memoárja, melyben persze nyilvánvalóan erős a dramatizálás, stilizálás, olyan forgatókönyv keretében beszéli el az utolsó percek történetét, amelyben Karinthy agyvérzése egyértelműen az Aranka által felkorbácsolt indulatok fiziológiai következményeként jelenik meg.

Karinthy halálakor a személyes veszteségen túl az anyagi nehézségeken is úrrá kellett lennie. Férje után csak tartozások maradtak. Ekkor Ferenc fiával élt együtt Üllői úti lakásukban. Bútor- és ruhaeladogatással, majd előfizető-gyűjtéssel próbált valami pénzhez jutni. Ekkor merül fel először komolyan az amerikai út lehetősége: 1939 elején Aranka felmondta a háromszobás Üllői úti lakást,⁵ fia koszt-kvartélyra egy baráti családhoz került, és elkezdte az egyetemet. (Később a Sas utcába költöztek anyjával.) Aranka elutazott Amerikába, ahol Karinthy műveinek népszerűsítésétől remélt némi bevételhez jutni.

1939 őszén kitört a háború. Aranka megírta Cininek félelmeit azzal kapcsolatban, hogy a háború nem sokáig kerülheti el Magyarországot, „a németek ide is bevonulnak, mindent elpusztítanak”. Megpróbálta rábeszélni fiát, hogy menjen ki hozzá Amerikába. Cini azonban nem akarta itt hagyni szabad, pesti életét. Aranka szorongásokkal telve jött haza. Anyagi nehézségeik nem enyhültek. Cini a Marton-féle színpadi kiadóirodában dolgozik,

⁵Erről lásd Karinthy Ferenc: A jó hiénák. In: Karinthy Ferenc, 2001. 43–55.

amíg fel nem mondanak neki. Ekkor Aranka kilátástalan depresszióba zuhan. De nem hagyja el magát; ezúttal nem egy férfi figyelméért, hanem a megélhetésük érdekében szedi össze erotikus fegyvertárát. „Anyám két napon át mozdulatlanul feküdt az ágyban, nem beszélt, nem evett, luminálón élt. [...] Reggel, végső kétségbeesésében, eszébe jutott valami, amire eddig egyikünk se gondolt. Felöltözött, kifestette magát, szeme sötétén villogott. Már régen elmúlt negyven éves, de ha akarta, olyan szép és elegáns tudott lenni, az emberek megfordultak utána az utcán. Most ismét a tigris volt, aki harcba indul, hogy eleséget szerezzen kölykének. Taxit hívott, és elindult Tibor nagybátyámhoz a zsinegüzletbe.” (Karinthy Ferenc: Egyetem. In: Uó, 2001. 56–78.)

Aranka apja 1890-ben alapította az üzletet, amit Tibor vitt tovább. Aranka a fele árukészletet és hasznot követelte. Tibor máshol nyitott üzletet, Aranka és Cini pedig beálltak a zsinegboltba, és szűkösen elboldogultak.

Az utolsó év

A történelmi helyzet egyre vészterhesebb. A zsidóüldözések idején Telegdi Polgár István („Piki”) és Fleischer Kornél, Aranka katonatiszt szeretője segítették. (Karinthy M., 2003, I/301.) A németek bevonulása után Aranka tanácsot kér Dérytől, maradjon-e Pesten, vagy fogadjon el egy vidéki állást. Déry az utóbbit javasolja, tekintettel arra, hogy Pesten nagyon sokan ismerik, és abban a hitben, hogy a deportálások a budapesti zsidósággal kezdődnek.

Böhm Aranka ezután munkaszolgálatra jelentkezett a zalaegerszegi elmeógyógyintézetben, és 1944. május 4-étől „honvédelmi munkát” végzett a kórházban. Az elrejtőzés nem sikerült. Böhm Aranka, érezve-tudva a közelgő életveszélyt, 1944. június 15-én kérvénnyel fordult Jaross Andor belügyminiszterhez, mellékelve egy tisztiorvosi bizonyítványt, amely alkalmatlanságát volt hivatott bizonyítani. A Belügyminisztériumban már két nap múlva elkészült a felmentő értesítés. De nem eléggé időben. Napokon múlt a menekülés lehetősége. A belügyminisztériumi értesítőre már csak a zalaegerszegi polgármestertől érkezett válasz: „Zalaegerszeg m. város közkórházához segédorvosként munkaszolgálatra kirendelt dr. Böhm Aranka volt Budapest Sas u. 11. II. 3. sz. lakos szolgálati viszonya elszállítás miatt 1944. évi június hó 30-ával megszűnt.” (Idézi Ember, 1991, 39–43.) Ember Mária szavait idézve: „Böhm Aranka ügye a maga rendkívüliségében általános. Az a rendkívüli benne, hogy egy darabon követhető a sorsa – a követhetetlenségben.” (Uo. 43.)

Dr. Gulyás Livia és dr. Mike Gézáne egy ideig együtt voltak vele a birkenauai táborban; elmondásuk szerint Arankán mániás elmebaj tört ki, július 20–25-e között külön cellában kezelték, majd Auschwitzba szállították.⁶ Kulcsár István pszichiáter legenda-gyanús története szerint az auschwitzi rámpánál Mengele felismerte benne a hajdani bécsi kollegát, és felajánlotta, hogy legyen asszisztense. Aranka pedig felpofozta. (Lásd Karinthy M., 2003, I/275–276.; Karinthy Ferenc, 1993. III/253.) Kosztolányi Dezsőné ezzel részben egybevágó változata szerint:

„Már a vagonban is üvöltözött. [...] Majd egy éjszakán újból sikítani kezdett, mászkálni a sötét odúban, ahol a munka után összezsúfolva éltek, belekapaszkodott

⁶Jancsó Benedek 1945 júliusában kelt, a zalaegerszegi közkórház részéről írt levelét közli Karinthy M., 2003, I/312.

boldogtalan társnői hajába, azok féltek tőle, másnap elvitték, sohase látták többet. Azt beszéltek, hogy azért őrült meg, mert Mengele, a szörnyeteg orvos, aki mellett dolgozott a haláltáborban, arra akarta kényszeríteni, hogy élvezetből hajtsa végre egy tizenhárom éves fiún, állítólagos faji különbségek megállapítása céljából. Az őrült szörnyeteget Aranka, aki ettől a követelésétől szintén megőrült, megpofozta. Ezt beszéltek. Így hallottam. El lehet hinni Arankáról, hogy megpofozta...” (Kosztolányiné, 2004, 200.)

Bonta (Rotschild) János orvos szemtanúként némileg másképp számol be az utolsó időszokról, eszerint Aranka sorsa már jóval korábban, közvetlenül az Auschwitzba érkezés után eldőlt.⁷ A hatszáz fős (zalaegerszegi és környékbeli zsidókkal telezsúfolt) vagon megérkezett Auschwitzba. A rámpánál az SS tisztek három csoportba állították őket. Jobbra léptek ki a nők, a gyerekek, az öregek – vagyis az azonnal gázba küldendő. Középre a férfiak, balra pedig az orvosok, akik abba a „kivételezett” helyzetbe kerülhettek, hogy Mengele asszisztenciáját alkothatták (maga Bonta János is így menekült meg, és menekített másokat is). Böhm Aranka, orvosi identitása tudatában és feltehetőleg menekülési ösztönből is, az utóbbi csoportba állt. Az SS-ek rángatni kezdték a nők csoportjához, ő leguggolva tiltakozott, hisztériásan bizonygatva, hogy orvos. „Ez elmebeteg”, mondta egyikük, ezzel végleg eldöntve további sorsát.

Egy másik szemtanú, Fenyvesi Zsuzsanna, így idézi fel a történeteket: „Június 8-án, akkor vagoníroztak be. A Böhm Aranka a vagonban megőrült, és amikor első éjjel Auschwitzban beteltek minket egy óriási hodályba, ilyen több ezer embert befogadó barakkok, de ez olyan volt, hogy még téglapadlója sem volt. [...] Ő megőrült, és reggel agyonlőtték a szemem láttára. Annyiszor gondoltam arra, hogy Karinthy Ferencnek elmondjam-e vagy ne. A szerkesztőségben sokszor láttam Karinthyt, de nem tudtam elmondani neki.”⁸

Az írott és szóbeli emlékezésekből nem egyetlen történet, hanem egymást részben átfedő, részben kizáró történetek, történetváltozatok rajzolódnak ki. Ezekben egyaránt benne vannak a Böhm Aranka alakjáról, illetve a holokausztról élő, alakuló, csiszoló emlékek. „Ezt beszéltek. Így hallottam. El lehet képzelni Arankáról...” – írja Kosztolányiné. Hogy mi volt a minden kétséget kizáró „valóság” Böhm Aranka halálának körülményeit, utolsó napjait, óráit illetően, feltehetőleg soha nem tudható már meg.

Kosztolányi Dezsőné szerint „Karinthy életének tizenhat [valójában tizennyolc], Arankával együtt töltött évről, de annak talán egyetlen napjáról sem lehet megemlékezni anélkül, hogy Arankáról említés ne tétessék”. (Kosztolányiné, 2004, 102.) Talán ennek az állandó részvételnek, nyílt indulati életnek is köszönhető, hogy noha Böhm Aranka nem volt alkotó személyiség, viszonya Karinthyval a maga módján szimmetrikusabb volt, mint írópár kortársaié. Az, hogy nem volt köze férje szakmájához (sőt, sokszor látványosan leszólt, értelmetlennek nyilvánította), megóvta attól, hogy automatikusan Karinthyneként kezeljék. Összetett, ellentmondásos jelenség, aki egyszerre maradt a hagyományos eltartott nő szerephatárai között, ugyanakkor személyiségével radikálisan és látványosan át is hágta ezeket a határokat: egyszerre volt írófeleség, sérült és gyógyító nő. Karinthyval való megismerkedésekor ő egyértelműbben írófeleségnek készült, mint például Tanner Ilona, a

⁷ Interjú a Steven Spielberg projekt keretében. Készítette Bánó András, 1998. Köszönet Bonta Miklós segítségéért.

⁸ Interjú Erős Rezsőné Fenyvesi Zsuzsannával. Készítette Selley Anna, 1992. október 14. Köszönet Erős Ferencnek a kézirat rendelkezésemre bocsátásáért.

későbbi Babitsné Török Sophie, de nem a férjnek háttérrel biztosító és háttérben maradó feleség szerepét képzelte el magának. A Karinthyval való házasság és életforma a saját személye iránt folyamatosan megkövetelt figyelem alkalmas kerete, és élménykereső személyiségének megfelelő közege volt.

Ha abból a – talán kissé sommás és önkényes – megállapításból indulunk ki, hogy a sikeres életút egyfelől kötődési képességet és lehetőséget, másfelől szellemileg és anyagilag autonóm létezést feltételez, akkor Böhm Aranka felnőtt pályája egészében mégis dekadens folyamatot mutat. Az egyenrangú intellektuális társ igényéből és lehetőségéből (Kertész Tivadarral) az eltartott feleség könnyebb és az írófeleség látványosabb útját választotta. A nők húszas évekbeli szűkös társadalmi lehetőségei és saját személyisége egyaránt erre indította. Az írófeleség-szerepre és az intellektuális teljesítményekre irányuló ambíciókat ugyanakkor összekötötte a magánszférából való kilépés igénye. De a tanulás mögött álló motívumok is összetettek és időben változók: Böhm Aranka 1914-ben megkezdett tanulmányai a hagyományos női szerepek meghaladását célzó progresszív vállalkozásként foghatók fel. Húsz évvel később ezzel szemben a tanulás olyan megküzdési stratégiát jelentett a számára, amelyen keresztül személyes válságából próbált kitörni, elbizonytalanodott identitását próbálta megerősíteni. Ehhez adódott még hozzá Karinthy betegsége, majd halála, amikor szembesülnie kellett az elemi létfenntartás feladataival is. Az egzisztenciális autonómiáért és a fiáról való gondoskodásért folytatott küzdelem ugyanakkor én-erősítő hatással is volt rá, átalakította személyiségét és értékrendjét.

Böhm Aranka a huszadik század eleji „Új Nő” jellegzetes, ugyanakkor egyedi figurája. Azé az időszaké, amikor a nők számára először válik nagyobb számban lehetségessé az önálló egzisztenciateremtés és az intellektuális életben való nyilvános részvétel. Az értelmiségi vagy alkotó nők társadalmi szerepei ebben az időszakban egyfelől időbeli átmenetet jelentenek a régi és a modern szereplehetőségek között, másfelől térbeli átjárásokat és közvetítést különféle csoportok, a magán- és közélet, központ és periféria között.

„A vadak királynője”, „az irodalom vetélytársa” keresztrejtvény (Színházi Élet, 1926/25.)

126

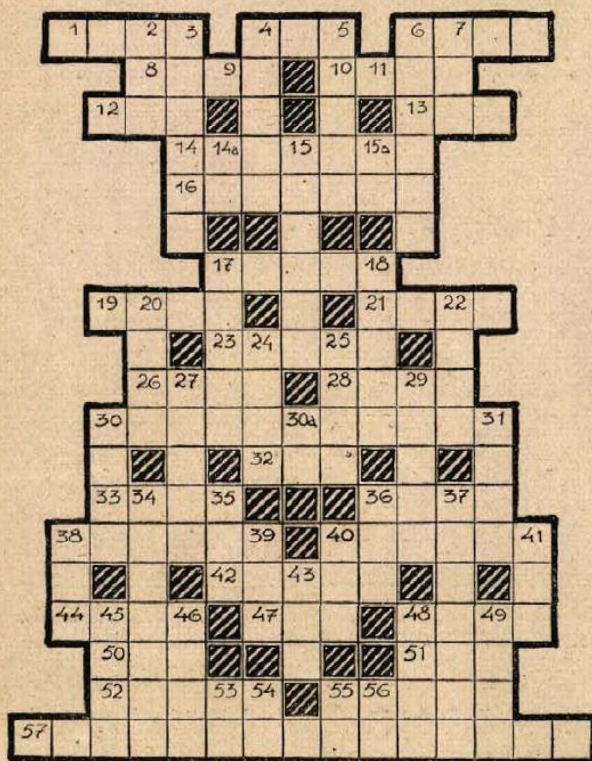
SZÍNHÁZI ÉLET

REJTVÉNYEK

Rovatvezető: Grätzer József

Keresztrejtvény

Böhm Arankától, Verpetét.

Vízszintes sorok:

1. A freudizmus sokat foglalkozik vele. 4. Nem jó, ha nély. 6. Kereskedelmi műszó. 8. Enélkül festeni sem lehet. 10. Orosz parancs. 12. Mindenkinek van. 13. Textilipari egység. 14. Európában mindenki ez. 16. Csokoládé márka. 17. Rovar fejlődési foka. 19. Néha sajt van alatta, néha légüres tér. 21. Elemistáknak van. 23. Háborus műszó. 26. Először hajította körül a Jöreménység lokát 1484-ben. 28. Germán isten. 30. Magyar tulajdonság. 32. Mozsizínésző keresztneve. 33. Zongora márka. 36. Görög város. 38. Ember is, ír is. 40. A „Sánta ördög” szerzője. 42. Ókori állam. 44. Osztrák tennisz bajnok. 47. Istennő. 48. Kisbábok étele. 50. Női név (= 32. vízszintes). 51. Kálap márka. 52. Eav költők szerint: lesz

még egyszer. 55. Hadvezér. 57. Író.

Függőleges sorok

2. Nem szívesen kapja az ember. 3. Nemzeti eledel. 4. Tanyákon van. 5. Miniszter vezetéknéve s hivatalának kezdőbetűi. 6. Ilyen író is van. 7. Birtokos névmás. 14. a) Latin kötőszó. 15. Öhajító ige félmultiben. 15. a) Összetett magánhangzó. 17. Disznóság. 18. Katonai adó. 22. Csizmas képviselő (ékezet hibával). 24. Ebből áll a baj. 25. Római térddivat. 27. Az öröm és a kámför. 29. Próféta. 30. ... ura a nőnek van. 30. a) Mutatószócska. 31. Pénznek nincs. 34. Nagy olasz muzsikás. 35. Sósaj. 36. Ital. 37. Szó a halandzsza nyelvincsből. 38. Madár. 39. Iskolában teszi a jó tanuló a rossznak. 40. Női név. 41. Csak a neve hai. 43. „Istennő” idegen nyelven. 45. „Vi-

selkedés” idegen nyelven (fonetikusán). 46. Híres német író vezetéknéve. 48. Női név becézve. 49. ... olat. 53. Latin kötőszó. 54. Hírlap kezdőbetűi. 55. Világhírű magyar író monogramja. 56. A pokolban is az.

Rejtvények

1.

Wilhelm Hildától, Ujvidék.

i

Toto

2.

Wilhelm Hildától, Ujvidék.

Opus kedv -tt

3.

Wilhelm Hildától, Ujvidék.

Fekete sárga ű

4.

Király Tibortól, Mezöhegyes.

REGE

5.

Király Tibortól, Mezöhegyes.

Pecsénye Pecsénye

6.

Sápy Dezsőnéől, Kunhegyes.

Sakk Kártya Billiárd V.

7.

Sápy Dezsőnéől, Kunhegyes.

3.14

8.

Irodalom

- ASCHER OSZKÁR (1964). *Minden versek titkai*. Budapest: Szépirodalmi.
- BORGOS ANNA (2007). *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*. Budapest: Noran.
- BÖHM ARANKA (1936a). *Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez*. 1936. október 15. PIM
- BÖHM ARANKA (1936b). *Böhm Aranka levele Bergmann Terézhez*. 1936. október 27. PIM
- CZEIZEL ENDRE – ERŐS ERIKA (1995). *Számadás a tálentomról. A Karinthy család genetikai elemzése*. Budapest: Corvina.
- DÉRY TIBOR (1969). *Ítélet nincs*. Budapest: Szépirodalmi.
- DEVECSERI GÁBOR (1975). *Lágymányosi istenek*. Budapest: Szépirodalmi.
- DEVECSERINÉ GUTHI ERZSÉBET (1963). *Búvópatak*. Budapest: Szépirodalmi.
- EMBER MÁRIA (1991). Böhm Aranka aktája. *Múlt és Jövő*, 3, 39–43.
- KARINTHY FERENC (2001). *Baracklekvár és más történetek*. Budapest: K.u.K.
- KARINTHY FERENC (1993). *Napló*. Budapest: Littoria.
- KARINTHY FERENC (1979). *Szellemidézés*. In: Uő.: *Don Juan éjszakája – Szellemidézés – Kentaur*. Budapest: Szépirodalmi.
- KARINTHY FRIGYES (é. n.) levele Böhm Arankához. PIM
- KARINTHY FRIGYES (1964). *Naplóm, életem*. Budapest: Magvető.
- KARINTHY FRIGYES ([1937] 2007). Utazás a koponyám körül. In: Uő.: *Regények II. Utazás a koponyám körül*. Budapest: Akkord.
- KARINTHY MÁRTON (2003). *Ördöggörcs*. Budapest: Ulpius Ház.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ HARMOS ILONA (2004). *Karinthyról*. Budapest: Noran.
- NÉMETH ANDOR (1942). *Egy foglalt páholy története*. Budapest: Almanach.
- PIM= Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, *Karinthy Ferenc-hagyaték*, 1993/25. n. n. sz.